

Bioetičko naučavanje Ruske pravoslavne crkve

Andrej Čebotarev

e-mail: acebotar@net.hr

UDK: 2.426

Stručni rad

Primljeno: 7. travnja 2006.

Prihvaćeno: 30. travnja 2006.

U ovom se prinosu ukratko istražuje u nas slabo poznato naučavanje Ruske pravoslavne crkve o nizu bioetičkih pitanja. Ova aktualna problematika koja, osim toga što je izuzetno važna sama po sebi, omogućuje još i nešto drugo. Pažljivim iščitavanjem može se uočiti velika sličnost rezultata u rješenjima suvremenih pitanja crkvene moralke do kojih su došli, s jedne strane, teolozi Katoličke crkve, a, s druge, ruski pravoslavni teolozi pošavši svojim putem, od svoje tradicije i svojom metodom. Ovi praktički gotovo istovjetni rezultati u sjeni određenih prepreka koje postoje

u međucrkvjenim odnosima ipak unose nove momente i nadu za dijalog i zbližavanje.

Budući da je bioetika danas postala popularna tema o kojoj se mnogo piše, pronalaženje odgovarajuće literature nije veći problem. Znatno je teže u nas doći do tekstova pravoslavne teologije o tom problemu, ali nije ni to nepremostiva teškoća. Mnogo je važnije pronaći dokument koji izražava službeni stav Crkve i daje smjernice njezina budućega djelovanja. Ovaj naš prinos utemeljen je na jednom takvom dokumentu Ruske pravoslavne crkve.

Ključne riječi: bioetika, Crkva, pravoslavlje, pobačaj, kontracepcija, neplodnost, nasljedne bolesti, genska terapija, prenatalna dijagnostika, kloniranje, transplantacija, fetalna terapija, smrt, eutanazija, homoseksualnost, transseksualnost.

Osnove socijalne koncepcije Ruske pravoslavne crkve

»Osnove socijalne koncepcije Ruske pravoslavne crkve«¹ (dalje: OSKRPC, ili jednostavnije: dokument) osnovni je spis koji smo uzeli kao polazište našeg razmatranja. Iako ne postoje neke čvršće analogije između Papinih enciklika unutar Katoličke crkve i odgovarajućih programskih dokumenata u Pravoslavnim autokefalnim crkvama, jer se kod pravoslavnih takvi dokumenti rjeđe donose, ipak možemo reći, uz poznatu napomenu *omnis comparatio claudat*, da je to svojevrsna enciklika i obvezujući akt.

OSKRPC je dokument koji odražava »općecrkveni pogled na pitanja crkveno-državnih odnosa i probleme suvremenog društva u cjelini«.² On je prihvaćen na Crkvenom saboru (sinodi) godine 2000. i objavljen u zasebnim izdanjima, vjerskim časopisima i na internetskim stranicama Ruske pravoslavne crkve (dalje: RPC),³ a podijeljen je u 16 poglavlja koja zahvaćaju raznoliku problematiku.⁴ Prema katoličkoj praksi ove bi se teme mogle pokriti s više enciklika. OSKRPC je preporučan svim crkvenim ustanovama Rusije kao i svih država u kojima RPC⁵ teritorijalno ima kanonsku ovlast, a isto tako i u dijaspori pod jurisdikcijom Moskovskog patrijarhata (dalje: MP), nadalje župama i samosta-

---

¹ *Osnovy social'noj koncepcii Russkoj Pravoslavnoj cerkvi.*

² *Cerkov' i vremja. Naučno-bogoslovskij i cerkovno-obščestvennyj žurnal. Žurnal izdaetsja Otdelom vnešnih snošenij Moskovskogo Patriarhata.* No. 4 (13), Moskva, 2000, str. 5.

³ Za potrebe našega prinosa iskorišten je tekst objavljen u gore spomenutom časopisu, koji sadrži Predgovor uredništva (str. 5-6), objavu teksta OSKRPC (str. 7-122) i Odluku jubilarnog arhijerejskog sabora RPC o OSKRPC (str. 123-157).

⁴ Naslovi poglavlja OSKRPC: I. Osnovne teološke postavke; II. Crkva i nacija; III. Crkva i država; IV. Kršćanska etika i svjetsko pravo; V. Crkva i politika; VI. Rad i njegovi plodovi; VII. Vlasništvo; VIII. Rat i mir; IX. Kriminal, kazna, preodgoj; X. Pitanja osobnog, obiteljskog i društvenog morala; XI. Zdravlje osobe i naroda; XII. Problemi bioetike; XIII. Crkva i problemi ekologije; XIV. Svjetovna znanost, kultura i naobrazba; XV. Crkva i svjetovna sredstva masovne informacije; XVI. Međunarodni odnosi. Problemi globalizacije i sekularizma.

⁵ To znači Rusije i svih država (bivšeg SSSR-a).

nima, svećenicima i laicima kao naputak za uzajamne odnose s državnom vlašću, različitim svjetovnim udrugama i organizacijama. Na crkvenoj sinodi godine 2000. odlučeno je ovomu dokumentu priznati status spisa koji odražava službenu poziciju MP,⁶ uključiti ga u nastavni proces »duhovnih« škola⁷ i s njegovim sadržajem upoznati cjelokupno svećenstvo i sve vjernike RPC-e objavljujući ga u »dovoljnoj tiraži«, kao i na Internetu.⁸

Bioetička problematika u OSKRPC

Na bioetiku se izravno odnosi XII. poglavlje,⁹ a uzgredno i ponešto u X. i XI. poglavlju spomenutog dokumenta. U našem prinosu, ograničeni prostorom koji nam je na raspolaganju u *Novoj prisutnosti*, bioetičku problematiku razmatranog dokumenta donosimo djelomice u prijevodu, a djelomice u sažetu obliku. Iako se takav pristup može učiniti subjektivnim, za razumijevanje problematike nije nužno izlaganje cjelovitoga teksta. Nastojali smo naglasiti specifične dijelove koji sadrže argumentaciju, svetootačke citate Pravoslavne crkve i pokazuju način razmišljanja. Razumljivo je da crkveni dokument RPC-a nije obvezujuća norma za druge pravoslavne autokefalne Crkve, ali se uzima u obzir i snažno utječe. Biblijske navode Staroga¹⁰ i Novoga¹¹ zavjeta prenosimo prema u Hrvatskoj uobičajenim prijevodima. Biblijske i druge citate prenosimo u kurzivu. Pojedini ruski teološki i drugi pojmovi doneseni su izvorno u bilješki ako imaju posebnu značenjsku i stilističku težinu ili bi mogli biti višeznačno prevedeni. Citate smo naveli slijedeći tekst dokumenta

⁶ Opređenje jubilejnoga arhijerejskoga sabora Ruskoj pravoslavnoj crkvi ob »Osnovah social'noj koncepcii«. *Cerkov' i vremja*. .... No. 2000, 4/13, str. 123.

⁷ Tako se u Rusiji jednim imenom zovu sve bogoslovije, fakulteti, akademije i druge škole za obrazovanje svećenika, redovnika, redovnica pa i crkvenih dirigenata i ikonopisaca.

⁸ Opređenje .... *Cerkov' i vremja*. .... No. 2000, 4/13, str. 123.

⁹ »Problemy bioetiki«, *Cerkov' i vremja*. .... No. 2000, 4/13, str. 85-99.

¹⁰ *Biblija. Stari i novi zavjet*. Glavni urednici: dr. Bonaventura Duda i dr. Jure Kaštelan, Zagreb, Stvarnost, 1968.

¹¹ *Novi Zavjet*. S grčkog izvornika preveli Bonaventura Duda i Jerko Fućak, XIX. izdanje, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2004.

brojem poglavlja (rimski broj) i pasusa (arapski broj), a ne stranicom uporabljeno časopisa. Naslovi poglavlja su redakcijski. Podebljane dijelove teksta iz izvornika prenijeli smo kurzivom.

Uvod

XII.1. Burni razvoj biomedicinskih tehnologija koje aktivno prodiru u život suvremenoga čovjeka od rođenja do smrti, kao i nemogućnost dobivanja odgovora u okvirima tradicionalne medicinske etike izazivaju ozbiljnu zabrinutost društva. Ljudski pokušaji da se postave na mjesto Boga, i po svojoj proizvoljnosti mijenjaju i »poboljšavaju« njegov naum mogu donijeti čovječanstvu nove teškoće i stradanja. Razvoj biomedicinskih tehnologija znatno anticipira osmišljavanje mogućih duhovno-moralnih i socijalnih posljedica njihove nekontrolirane primjene, što ne može ne izazvati duboku pastoralnu zabrinutost u Crkvi. Temeljeći svoj odnos prema u suvremenom društvu na široko razmatranim problemima bioetike, u prvom redu onima koji su neposredno vezani s utjecajem na život čovjeka, Crkva ishodi iz postavki temeljenih na Božanskom Otkrivenju o životu kao neprocjenjivom Božjem daru, o neotuđivoj slobodi i bogusličnom¹² dostojanstvu čovjekove osobnosti koja je *pozvana »k nagradi višnjeg poziva Božjeg u Isusu Kristu«* (Fil 3, 14), na dosezanje savršenstva *»kao što je savršen Otac vaš nebeski«* (Mt 5, 48) i na *pobožanstvenjenje »da po njima postanete zajedničari božanske naravi«* (2 Pt 1, 4).

Pobačaj

XII.2. Od najstarijih vremena Crkva na namjerni prekid trudnoće (pobačaj) gleda kao na težak grijeh. Kanonska pravila izjednačuju pobačaj s ubojstvom. U osnovi takve ocjene leži uvjerenje da je začetak ljudskog postojanja dar Božji; zato je posezanje na život buduće čovjekove osobe kriminalno.¹³

Psalmist opisuje razvoj ploda u majčinoj utrobi kao Božji stvaralački čin. *»Jer ti si moje stvorio bubrege, satkao me u krilu majčinu... kosti moje ne bjehu ti sakrite dok nastajah u tajnosti,*

---

¹² bogolikom

¹³ prestupno

otkan u dubini zemlje. Oči tvoje već tada gledahu djela moja» (Ps 138. 13, 15-16). O istome svjedoči i Job u riječima upućenima Bogu. *»Tvoje me ruke sazdaše, stvoriše... Nisi li mene ko mlijeko ulio i učinio da se ko sir zgrušam? Kožom si me i mesom odjenuo, kostima si spleo i žilama. S milošću život darovao brižljivo si nad mojim bdio dahom... Iz utrobe što si me izvukao.«* (Job 10, 8-12, 18). *»Prije nego što te oblikovah u majčinoj utrobi ja te znadoh; prije nego što iz krila majčina izade, ja te posvetih...«*, rekao je Gospodin proroku Jeremiji (Jr 1, 5-6). *»Ne ubijaj dijete, čineći pobačaj«* – ovaj je zahtjev¹⁴ naveden među najvažnijim Božjim zapovijedima u *»Učenju dvanaestorice apostola«* – jednom od najstarijih spomenika kršćanske književnosti. *»Žena koja je učinila pobačaj je ubojica i odgovarat će pred Bogom. Jer... zametak u utrobi je živo stvorenje o kojem se brine Gospodin«*, pisao je u 2. stoljeću apologet Atenagora. *»Onaj, koji će biti čovjekom, već jest čovjek«*, tvrdio je Tertulijan na prijelazu iz 2. u 3. stoljeće. *»Ona koja namjerno uništi začeti u utrobi plod podliježe osudi ubojstva... Oni koji daju sredstvo za izbacivanje začetka iz utrobe su ubojice, kao i koji primaju otrove za uništenje djece«*, rečeno je u 2. i 8. pravilu sv. Bazilija Velikog koje je ušlo u Knjigu pravila Pravoslavne crkve i potvrđeno kao 91. pravilo VI. ekumenskog sabora. Sv. Bazilije uz to precizira da težina krivice nije ovisna o stupnju trudnoće: *»Mi ne razlikujemo oblikovani plod od još neoblikovanoga«*. Sv. Ivan Zlatousti nazvao je činitelje pobačaja *»gorim od ubojica«*.

Široku rasprostranjenost i opravdanje pobačaja u suvremenom društvu Crkva promatra kao prijetnju budućnosti čovječanstva i očiti znak moralne degradacije. Vjernost biblijskom i sve-tootačkom učenju o svetosti i neprocjenjivosti ljudskog života od samih njegovih početaka nespojiva je sa *»slobodom izbora«* žene u raspolaganju sudbinom ploda. Osim toga pobačaj je ozbiljna prijetnja fizičkom i duševnom zdravlju majke. Crkva smatra svojom neizbježnom dužnošću istupati u zaštitu najnezaštićenijih i najovisnijih ljudskih bića, kakva su nerođena djeca. Pravoslavna crkva ni u kakvim okolnostima ne može dati pristanak na vršenje pobačaja. Ne odbacujući žene koje su ga učinile, Crkva ih poziva na kajanje i prevladavanje poraznih¹⁵ posljedica grijeh-

¹⁴ povelenie

¹⁵ pagubnyh

ha kroz molitvu i trpljenje epitimije¹⁶ i s naknadnim sudjelovanjem u spasonosnim otajstvima. *U uvjetima kada postoji izravna opasnost za život majke pri produžetku trudnoće, napose ako već ima djecu, u pastoralnoj se praksi preporučuje pokazati razumijevanje.*¹⁷ Žena koja je pri takvim okolnostima prekinula trudnoću ne isključuje se iz euharistijske komunikacije¹⁸ s Crkvom, ali je ta komunikacija uvjetovana vršenjem osobnog molitvenog pravila pokore koje je odredio svećenik kojemu se ispovjedila. Borba protiv pobačaja koji je posljedica krajnjega materijalnog siromaštva i bespomoćnosti, zahtijeva od Crkve i društva pronalaženje djelotvornih mjera za zaštitu materinstva, a isto tako i stvaranje uvjeta za posvajanje djece koju njihove majke ne mogu samostalno odgajati.

Odgovornost za pobačaj snosi i otac, ako je za njega znao i dopustio ga. No, ako je žena izvršila pobačaj bez suglasnosti muža, onda to može postati razlog raskida braka. Grijeh sjeda i na dušu liječnika koji je izvršio pobačaj. Crkva poziva državu da prizna pravo medicinskom osoblju da odbije sudjelovanje u pobačajima zbog prigovora savjesti. Ne može se smatrati normalnim kada je pravna odgovornost liječnika za smrt majke neusporedivo veća od odgovornosti za pogubljenje ploda, što liječnike i pacijente potiče na pobačaje.

Kontracepcija

XII.3. *Neka kontracepcijska sredstva faktično imaju pobačajnu funkciju prekidajući na umjetni način život embrija u najranijoj dobi pa se zato mogu izjednačiti s pobačajem. Druga pak sredstva, koja ne prekidaju već začeti život, s pobačajem se ne mogu izjednačavati. Određujući odnos prema nepobačajnim sredstvima kršćanski supružnici trebaju pamtit da je produžetak ljudskog roda jedan od osnovnih ciljeva od Boga utemeljenog bračnog saveza. Namjerno odbijanje rađanja djece zbog sebičnih pobuda obezvrjeđuje brak i neupitan je grijeh. Roditelji, međutim, nose i odgovornost odgoja djece. Jedan od puteva realizacije odgovor-*

---

¹⁶ tj. crkvene kazne

¹⁷ snishoždenie

¹⁸ obšćenija

nog odnosa prema rađanju djece jest uzdržavanje na određeno vrijeme. A treba pamtiti i riječi sv. apostola Pavla: »Ne uskraćujte se jedno drugome, osim po dogovoru, povremeno, da se posvetite molitvi pa se opet združite da vas Sotona ne bi napastovao zbog vaše neizdržljivosti« (1 Kor 7, 5).

Na sinodi RPC-a godine 1998. dušobrižnici su upozoreni na »nedopustivost prisiljavanja ili nagovaranja vjernika suprotno njihovoj volji na ... odricanje od supružničkog života u braku. Pri tome se ističe neophodnost »... posebne obzirnosti u razmatranju bračnih prilika s obzirom na ove ili one okolnosti«.

Liječenje neplodnosti

XII.4. *Primjena novih biomedicinskih metoda omogućuje u mnogim slučajevima prevladati neplodnost. Istodobno se širi tehnološka intervencija u proces začeća čovjekova života, što čini prijetnju duhovnoj cjelovitosti i fizičkom zdravlju osobe. Ugroženi su svi međuljudski odnosi koji od starine leže u osnovi ljudskoga društva. S razvojem spomenutih tehnologija vezano je i širenje ideologije takozvanih reproduktivnih prava koja se danas propagiraju na nacionalnoj i međunacionalnoj razini. Predloženi sustav pretpostavlja prioritet spolne i socijalne realizacije osobe nad skrbi o budućnosti djeteta, duhovnom i fizičkom zdravlju društva te njegovoj ćudorednoj stabilnosti. U svijetu se postupno formira odnos prema čovjekovu životu kao proizvodu, koji se može birati prema vlastitim sklonostima i kojim se može raspolagati podjednako kao s materijalnim vrijednostima.*

U molitvama obreda vjenčanja Pravoslavna crkva iskazuje vjeru da je rođenje djece željeni plod zakonitoga braka, ali ujedno i da to nije jedini njegov cilj. Istodobno se moli za neprolaznu uzajamnu ljubav, bračnu čistoću i »istomišlje duša i tijelâ«. Zato načine rođenja djece koji nisu u suglasnosti s naumom Stvoritelja života Crkva ne može smatrati moralno opravdanim. Ako su muž i žena nesposobni za začeće djeteta, a terapija neplodnosti ne može im pomoći, onda oni moraju smireno prihvatiti svoj život bez rođenja djece kao svoje životno poslanje. Svećenički savjeti u takvim slučajevima moraju računati s mogućnošću usvojenja djece ako su s tim suglasna oba supružnika. U dopuštene načine medicinske pomoći ubraja se umjetna oplodnja muževim spolnim stanicama, jer ne narušava cjelovitost bračnog saveza i u na-

čelu se ne razlikuje od prirodnog začeca u kontekstu bračnog odnosa.

Manipulacije vezane s doniranjem spolnih stanica narušavaju cjelovitost osobe i ekskluzivnost bračnih odnosa dopuštajući intervenciju treće strane. Uporaba doniranoga tkiva urušava osnove obiteljskih veza jer, osim »socijalnih«, dijete još dobiva i tzv. biološke roditelje. *Zamjensko materinstvo*, kada druga žena nosi oplođenu stanicu, a nakon porođaja vraća dijete »naručiteljima« *protuprirodno je i moralno nedopustivo* čak i onda kada nije provedeno na komercijalnoj osnovi. Ono raskida emotivnu i duhovnu bliskost koja između majke i djeteta nastaje već u trudnoći. *Moralno su nedopustive i sve vrste izvantjelesne oplodnje.* Oplodnja neudanih (samačkih) žena, kao i pogodovanje samačkim muškarcima da imaju djecu, a također i osobama s netipičnom seksualnom orijentacijom buduće dijete lišava prava da ima majku i oca. Primjena reprodukcijjskih metoda izvan konteksta koji je blagoslovio Bog postaje oblikom »bogoborstva«, pod pokrićem zaštite čovjekovih prava i pogrješno shvaćene osobne slobode.

Nasljedne bolesti

XII.5. Nasljedne se bolesti mogu dijagnosticirati i time ublažiti patnje mnogih ljudi. Ali važno je pamtititi da su one često posljedica narušavanja čudorednih načela. Ako porok gospodari iz naraštaja u naraštaj ispunjavaju se riječi Sv. pisma: »*Okrutna je kob grešnoga roda*« (Mudr 3, 19), ali i naprotiv: »*Blago čovjeku koji se boji Jahve i koji uživa u naredbama njegovim: moćno će mu biti na zemlji potomstvo, na pravednu će pokoljenju počivati blagoslov*« (Ps 111, 1-2).

Genska terapija

Upozoravajući na moralne uzroke zdravstvenih nevolja, Crkva ipak pozdravlja napore liječnika u liječenju nasljednih bolesti. Ali cilj genetičke intervencije ne smije biti umjetno »usavršavanje« čovjekova roda i zadiranje u Božji plan o čovjeku. Zato se genska terapija smije provoditi isključivo na temelju medicinskih pokazatelja. Genska terapija spolnih stanica krajnje je opasna jer je povezana s promjenom genoma (cjelokupnosti nasljednih osobina), što može dovesti do nepredvidivih mutacija i destabilizacije.

zacije ravnoteže između ljudskog društva i okoliša.

Uspjesi u dešifriranju genetičkog koda daju informacije o sklonosti k određenim bolestima, ali mogu izazvati i određene vrste diskriminacije. Osim toga, posjedovanje informacije o nasljednoj sklonosti k teškim bolestima može postati neizdrživi duševni teret. *Zato se genetička identifikacija i genetičko testiranje smiju provoditi samo poštujući slobodu pojedinca.*

Prenatalna dijagnostika

Dvostruki karakter imaju i metode prenatalne (pretporodajne) dijagnostike. One utvrđuju moguće buduće bolesti, ali mogu postati prijetnjom za život testiranog embrija ili ploda. Otkrivanje neizlječive ili teško izlječive bolesti može potaknuti na prekid začetoga života. Poznati su i slučajevi pritiska na roditelje u tom smislu. Prenatalna je dijagnostika moralno opravdana kada je usmjerena na liječenje u ranim stadijima i ako priprema roditelje za posebnu skrb o bolesnom djetetu. Pravo na život, ljubav i skrb ima svaki čovjek neovisno o ovim ili onim bolestima. Prema Svetom Pismu, sâm Bog je »... pomoćnik malenih, potporanj slabih, utočište napuštenih ...« (Jd 9, 11). Apostol Pavao potiče »zauzimati za nemoćne« (Dj 20, 35) i »podržavati slabe« (1 Sol 5, 14). Nedopustiva je primjena prenatalne dijagnostike radi izbora djetetova spola.

Kloniranje

XII.6. Kloniranje (tj. dobivanje genetičkih kopija) može postati pogubno za ljudsko društvo. Ono još više od reproduktivnih tehnologija otvara mogućnost manipuliranja genetičkom komponentom osobe i vodi k njezinu daljnjem obezvrjeđivanju. Čovjek nema pravo pretendirati na ulogu stvoritelja sličnih bića ili birati za njih genetičke prototipove određujući njihove osobne karakteristike prema svojem vlastitom nahođenju. *Ideja kloniranja je nedvojbeno izazov samoj prirodi čovjeka, u koju je na Božju sliku i priliku uključena sloboda i jedinstvena neponovljivost osobe.* »Tiražiranje« ljudi sa zadanim parametrima privlačno je samo sljedbenicima totalitarnih ideologija.

Kloniranje čovjeka može izopačiti temelje rađanja djece, krvnoga srodstva, materinstva i očinstva. Dijete može postati sestrom svoje majke, bratom oca ili kćerkom djeda. Krajnje su

opasne psihičke posljedice kloniranja. Dijete rođeno na takav način ne može se osjećati samostalnom osobom, nego tek »kopijom« nekoga živog ili mrtvog. Posljedica kloniranja bila bi i rađanje za život nesposobnog potomstva. *No, kloniranje izoliranih stanica i tkiva organizma nije posezanje na dostojanstvo osobe i u nizu slučajeva korisno je u biološkoj i medicinskoj praksi.*

Transplantacija organa i tkiva

XII.7. Suvremena transplantologija, koja doista pruža učinkovitu pomoć mnogim bolesnicima koji bi ranije bili osuđeni na neizbježnu smrt ili tešku invalidnost također krije određene opasnosti za društvo. Nesavjesna propaganda doniranja i komercijalizacija transplantiranja stvaraju preduvjete za trgovanje ljudskim organima i ugrožavanje zdravlja. *Crkva smatra da ljudski organi ne mogu biti predmet kupoprodaje. Presadba organa živoga darivatelja može se temeljiti samo na dobrovoljnom samožrtvovanju radi spasenja drugoga čovjeka. U ovom slučaju eksplantacija (uzimanje organa) postaje izraz ljubavi i supatnje. No, potencijalni darivatelj mora biti potpuno upoznat s mogućim posljedicama eksplantacije organa za njegovo zdravlje. Moralno je nedopustiva eksplantacija koja izravno ugrožava život darivatelja. Najčešće se prakticira uzimanje organa od netom umrlih. U takvim slučajevima mora biti isključena svaka nejasnoća u određivanju trenutka smrti. Neprihvatljivo je skraćenje života jednoga da bi se produžio život drugomu.*

Na temelju Božjeg Otkrivenja Crkva ispovijeda vjeru u tjelesno uskrsnuće mrtvih (Izaija 26, 19; Rim 8,11; 1 Kor 15, 42-44; 52-54; Fil 3, 21). U obredu kršćanskog ukopa Crkva iskazuje štovanje čovjekovom tijelu. Pa ipak, posmrtna darivanja organa i tkiva mogu postati očitovanjem ljubavi koja se proteže i s onu stranu smrti. Takva darivanja i oporučivanja ne mogu se smatrati obvezom. Zato je dobrovoljna suglasnost darivatelja za života uvjet pravovaljanosti i moralne prihvatljivosti transplantacije. Kada želja umrlog ili umirućeg potencijalnog darivatelja nije poznata, treba pitati njegove rođake. Crkva ne prihvaća tzv. presumpciju suglasnosti potencijalnog darivatelja za vađenje organa i tkiva koja je ušla u zakonodavstvo niza zemalja.

Darovani organi i tkiva kod primatelja ulaze u sferu njegova osobnog duševno-tjelesnog jedinstva. Zato ni pod kojim *uvjetima nije opravdana transplantacija koja bi ugrozila njegov iden-*

titet zadirući u jedinstvenost osobe i kao predstavnika vrste. Na ovo treba napose paziti prigodom presadbe organa i tkiva životinjskog porijekla.

Bezuvjetno nedopustivom Crkva smatra upotrebu metoda tzv. fetalne terapije koja se koristi tkivima ljudskih zametaka, uzetih pri raznim razvojnim stadijima, radi liječenja raznih bolesti i kozmetičkog »pomlađivanja«. Jasno je da ovo potpada pod zabranu pobačaja i prekida života u nastanku.

Određivanje trenutka smrti

XII.8. Praksa uzimanja ljudskih organa radi transplantacije, kao i pitanja vezana za reanimaciju pokreću problem točnog utvrđivanja trenutka smrti. Prije se časom smrti smatrao prekid disanja i krvotoka. Razvoj reanimacijskih tehnologija omogućuje da se za dulje vrijeme održi djelatnost ovih funkcija. Čin smrti na takav se način pretvara u proces umiranja, koji umnogome ovisi o odluci liječnika i nameće suvremenoj medicini bitno novu odgovornost. *O smrti se u Svetom pismu govori kao o odvajanju duše od tijela (Ps 145, 4; Lk 12, 20). U tom se smislu može govoriti o produžetku života sve dok traje funkcioniranje organizma kao cjeline.* Produžetak života na umjetan način, pri čemu funkcioniraju samo pojedini organi ne može se promatrati kao obvezna i u svim slučajevima poželjna zadaća medicine. Odugovlačenje smrtnog časa katkad samo produljuje bolesnikove muke lišavajući čovjeka prava na dostojnu »nepostiđenu i mirnu«,¹⁹ smrt za kakvu pravoslavni kršćani mole na bogoslužjima.²⁰ Kada aktivna terapija postane nedjelotvorna, na njezino mjesto dolazi palijativna pomoć (anestezija, njega, socijalna i psihološka potpora) i dušobrižnička skrb. Svemu tomu

¹⁹ Zanimljivo je upozoriti na malu razliku. S jedne strane – »dostojna smrt« ili »pravo na dostojnu smrt« koju sljedbenici liberalnog i hedonističkog svjetonazora smatraju svojom civilizacijskom tečevinom, a, s druge strane – »zdrav, častan, neposramljen svršetak zemaljskog života«, koji u pravoslavnoj tradiciji postoji ne od 19. stoljeća, nego jednako dugo koliko i Crkva, ali se to ne smatra »pravom«, nego tek Božjom nagradom ili darom.

²⁰ U ektenijama (molitvenim zazivima) na večernjem, jutarnjem i liturgijskom bogoslužju pravoslavni svećenik (ili đakon) moli: *»Hristianskija končiny života našego bezbolezenny, nepostydny i mirny, i dobrogo otvëta na strašnem sudišči Hristovë prosim«.*

cilj je osiguranje istinski ljudskog završetka života, ogrijanog milosrđem i ljubavlju.

Pravoslavno shvaćanje časnoga svršetka uključuje pripremu za smrtni ishod²¹ koji se smatra važnom duhovnom etapom u čovjekovom životu. Okružen kršćanskom brigom, bolesnik je u posljednje dane zemaljskog bivanja sposoban doživjeti milosne²² promjene koje su u vezi s prijeđenim životnim putem i pokajničkim susretom s vječnošću. A za rodbinu umirućega i medicinske radnike brižna njega bolesnika postaje mogućnošću služenja samome Gospodinu prema Spasiteljevim riječima: *»Što god učinite jednomu od ove moje najmanje braće, meni učinite!«* (Mt 25, 40). Prikrivanje informacije o teškome zdravstvenom stanju pacijenta u ime očuvanja njegova duševnog mira lišava samrtnika mogućnosti svjesne pripreme za smrt i duhovne utjehe kroz crkvena otajstva i ujedno u njemu izaziva nepovjerenje prema bližnjima i liječnicima.

Predsmrtne fizičke patnje ne mogu se uvijek efektivno ukloniti analgetskim sredstvima. Znajući to, Crkva ima molitve i za takvu prigodu.

Eutanazija

Jedini je Bog gospodar života i smrti. *»U ruci mu leži život svakog bića i dah životvorni svakog ljudskog tijela«* (Job 12, 10). Zato Crkva, ostajući vjerna Božjoj zapovijedi *»Ne ubij!«* (Izl 20, 13), *ne može priznati moralno prihvatljivim pokušaje u današnjem društvu legalizacije tzv. eutanazije, tj. namjernog usmrćenja neizlječivih bolesnika (uključujući i po njihovoj osobnoj želji).* Bolesnikova molba ubrzati smrt katkad je uvjetovana depresijom i nemogućnošću pravilne ocjene svojega stanja. Legalizacija eutanazije dovela bi do srozavanja dostojanstva i profesionalnog duga liječnika, čija je dužnost očuvanje, a ne prekidanje života. *»Pravo na smrt«* može lako postati prijetnjom za život pacijenata, za čije liječenje nedostaju novčana sredstva.

Eutanazija je oblik ubojstva ili samoubojstva, ovisno o tome sudjeluje li u njoj i pacijent. U posljednjem slučaju na eutana-

---

²¹ Ovdje se pod »ishodom« razumijeva izlazak duše iz tijela i općenito izlazak iz ovozemaljskog života.

²² blagodatnye

ziju se primjenjuju postojeća kanonska pravila prema kojima je namjerno samoubojstvo i pružanje pomoći u njegovu izvršenju težak grijeh. *Samoubojica s nakanom*, koji se ubio »zbog uvrede ljudske ili nečega drugog po malodušju« *ne smije imati kršćanski ukop i liturgijski spomen* (Timoteja Aleks. pravilo 14). Ako samoubojica u svojoj duševnoj bolesti nije bio svjestan, dopušta se crkvena molitva nakon istrage koju provodi ovlašteni biskup. *Pri svemu tome treba pamtiti da krivicu samoubojice nerijetko dijele i ljudi iz okruženja, koji su se pokazali nesposobni za djelatnu supatnju i očitovanje milosrđa*. Zajedno s apostolom Pavlom Crkva poziva: »Nosite jedni bremena drugih i tako ćete ispuniti zakon Kristov« (Gal 6, 2).

Homoseksualnost

XII.9. *Sveto pismo i učenje Crkve nedvosmisleno osuđuju homoseksualne spolne veze*, videći u njima poročno izopačenje od Boga stvorene ljudske naravi. »*Ako bi muškarac legao s muškarcem kao što se lijega sa ženom, obojica bi počinili odvratno djelo. Neka se smaknu, i neka krv njihova padne na njih*« (Lev 20, 13). Biblijsko izvješće o teškoj kazni kojom je Bog kaznio stanovnike Sodome (Post 19, 1-29), prema tumačenju svetih otaca odnosi se upravo na grijeh sodomije. Apostol Pavao, karakterizirajući moralno stanje poganskoga svijeta, ubraja homoseksualne odnose među najgore »*sramotne strasti*« koje oskrvnjuju ljudsko tijelo. »... *njihove žene zamijeniše naravno općenje protunaravnim, a tako su i muškarci napustili naravno općenje sa ženom i raspalili se pohotom jedni za drugima te muškarci s muškarcima sramotno čine i sami na sebi primaju zasluženu plaću svoga zastranjenja*« (Rim 1, 26-27). »*Ne varajte se ... ni mekoputnici, ni muškoložnici ... neće baštiniti kraljevstva Božjega*« (1 Kor 6, 9-10). Svetootačka predaja jednako jasno i određeno osuđuje bilo kakve oblike očitovanja homoseksualnosti. »Učenje dvanaestorice apostola«, djela svetih Bazilija Velikoga, Ivana Zlatoustoga, Gregorija Nisenskoga, blaženog²³ Augustina, kanoni svetog Ivana Isposnika, izražavaju nepromijenjeni crkveni nauk: homoseksualne veze

²³ Aurelije Augustin (354.-430.) biskup grada Hipona. Pravoslavna ga crkva priznaje blaženim. Budući da je tada na Zapadu bilo malo crkvenih naučitelja, Katolička mu je crkva »progledala kroz prste« zastupanje manihejske hereze u mladosti i štuje ga kao svetog.

su grješne i podliježu osudi. Ljudi isprljani tim grijehom nemaju prava biti klerici (Bazilija Velikoga pravilo 7.; Gregorija Nisenškoga pravilo 4.; Ivana Isposnika pravilo 30.). Obraćajući se zaprljanima grijehom sodomije, časni otac²⁴ Maksim Grk (+1556.) zaziva: *»Shvatite nesretnici kakvoj ste se odvratnoj nasladi predali!... Pokušajte se što prije odmaknuti od ove vaše... naslade, zamrziti je... Očistite se iskrenim kajanjem, toplim suzama i milostinjom prema mogućnostima i čistom molitvom... Zamrzite od sve vaše duše ovu nesreću, da ne budete sinovima prokletstva i vječne propasti«.*

Rasprave, koje se u suvremenom društvu vode o položaju takozvanih seksualnih manjina nastoje priznati homoseksualnost ne spolnom nastranošću nego tek jednim od oblika »seksualne orijentacije«, a koja bi imala jednako pravo na prisutnost u javnosti i poštovanje. Tvrdi se da je homoseksualna privlačnost prirodno uvjetovana individualnom sklonošću. Pravoslavna crkva polazi od nepokolebljivog uvjerenja da se od Boga ustanovljeni bračni savez muškarca i žene ne može uspoređivati s izopačenim pojavama seksualnosti. Crkva smatra homoseksualnost grješnom povredom ljudske naravi, koja se mora prevladati duhovnim naporom vodeći k ozdravljenju i osobnom rastu čovjeka. Homoseksualne težnje, kao i druge strasti koje razaraju paloga čovjeka, liječe se otajstvima, molitvom, postom, kajanjem, čitanjem Svetoga pisma i djela svetih otaca, a također kršćanskom komunikacijom s religioznim ljudima koji su sposobni pružiti duhovnu potporu.

Odnoseći se s pastoralnom odgovornošću prema ljudima s homoseksualnim naklonostima, Crkva ipak ne može a da se ne usprotivi pokušajima interpretacije grješnih sklonosti kao »norme«, a još manje kao predmeta gordosti i uzora za oponašanje. Upravo zato Crkva osuđuje svaku propagandu homoseksualizma. Ne poričući nikomu osnovna prava na život, poštovanje osobnog dostojanstva i sudjelovanje u društvenim poslovima, Crkva ipak stoji na stajalištu da se osobama koje propagiraju homoseksualni način života ne bi smjelo dopustiti da sudjeluju u predavačkom, odgojnom i drugom radu s djecom i mladeži, niti da budu na načelničkim položajima u vojsci i u odgojno-kaznenim ustanovama.

---

²⁴ prepodobnyj

Transseksualnost

Katkad se oblik izopačenja ljudske seksualnosti pojavljuje u obliku *bolesnog osjećaja pripadnosti suprotnom spolu*, što često rezultira pokušajima promjene spola (transseksualnost). Odbijanje pripadnosti onomu spolu koji je Stvoritelj darovao čovjeku može uzrokovati porazne posljedice za daljnji razvoj osobnosti. »Promjena spola« putem hormonalnog djelovanja i kirurškog zahvata u mnogim slučajevima ne vodi k rješenju psiholoških problema, nego pojačavanju duboke unutarnje krize. Crkva ne može dopustiti takvu »pobunu protiv Stvoritelja« ni umjetno promijenjenu spolnu pripadnost priznati stvarnom.* Ako je »promjena spola« izvršena prije krštenja, takvoj se osobi kao bilo kojem grješniku može dopustiti pristupanje sakramentu, ali ga Crkva mora krstiti u onome spolu u kojem je rođen. Svećeničko ređenje i sklapanje crkvenog braka takvoj osobi nije dopušteno.

Od transseksualnosti treba razlikovati nepravilnu identifikaciju spolne pripadnosti u ranome djetinjstvu zbog liječničke grješke u vezi s patološkim razvojem spolnih karakteristika. Kirurška intervencija u takvom slučaju nema karakter promjene spola.

Umjesto zaključka

OSKRPC je izuzetno koncizan dokument u kojem se, kao što smo vidjeli na području bioetike, stavovi o svim pitanjima formuliraju kratko, jasno i sasvim određeno. Iako nema bližih podataka, razvidno je da su u izradbi ovog teksta sudjelovali brojni timovi teoloških i inih visokokvalificiranih stručnjaka. Takav dokument nije mogao nastati odjedanput. Godini njegova objavljivanja i ujedno jubilarnoj, 2000. godini Kristova rođenja, prethodilo je barem jedno desetljeće ozbiljna rada i, što je još važnije, rada u slobodi! Nakon propasti komunističkog SSSR-a i odbacivanja marksizma od države, RPC-u danas više nitko ideološki ne tlači. Stavovi i argumenti o nizu bioetičkih pitanja izloženi na prethodnim stranicama utoliko su dragocjeniji jer

---

* Čini se da je ovdje riječ samo o jednom aspektu pitanja a ne i o drugim ili svim poznatim medicinskim slučajevima ili pojavama na tom području (nap. ur.).

nisu bili nametnuti ni od koga. A što se tiče ljudskih prava u koja zapadna liberalna civilizacija ubraja i pravo slobodnog izbora seksualne orijentacije, sa službenoga mjesta RPC-a početkom 2006. stigao je odgovor: takva »prava« Pravoslavna crkva ne može prihvatiti i zato će, poštujući ljudsko dostojanstvo, razraditi i uskoro objaviti vlastiti koncept Ljudskih prava.

Dodatak

Deklaracija o pravima čovjeka X. međunarodnog ruskog narodnog sabora²⁵

Svjestan da svijet preživljava prijelomni povijesni trenutak i stoji pred sukobom civilizacija koje na različiti način shvaćaju čovjeka i njegovu svrhu, X. međunarodni ruski narodni sabor u ime autohtone ruske civilizacije usvaja sljedeću deklaraciju.

Čovjek kao slika Božja ima izuzetnu vrijednost koja se ne može oduzeti. Nju mora poštovati svatko od nas, društvo i država. Čineći dobro, osoba stječe dostojanstvo. Time razlikujemo vrijednost i dostojanstvo osobe. Vrijednost je ono što je dano, a dostojanstvo ono što se stječe.

Vječni moralni zakon ima u čovjekovoj duši čvrsto utemeljenje koje ne ovisi o kulturi, nacionalnosti, životnim prilikama. Ovo je utemeljenje umetnuo Stvoritelj u ljudsku narav i ono se

---

²⁵ Ruski narodni sabor međunarodni je po tome što okuplja rodoljubne organizacije iz Rusije, bivših republika SSSR-a i emigracije (dijaspora). Ova organizacijska skupina, koju čine ljudi različitih političkih uvjerenja, čvrsto je povezana s Pravoslavnom crkvom i na otvorenju X. Sabora... početkom travnja 2006. nazočio je osobno i Aleksije II., patrijarh Moskve i cijele Rusije, održavši uvodnu riječ. S obzirom na to da Sabor uključuje političke, znanstvene, kulturne i crkvene djelatnike, nije pretjerano reći da je usvojeni dokument ujedno i stav RPC-a. Uostalom, tekst je posredovan preko njezina crkvenog programa na Internetu.

očituje kroz savjest. No, glas savjesti može se zaglušiti grijehom. Upravo zato, u razlikovanju dobra i zla pozvana je sudjelovati vjerska tradicija koja svoj praizvor ima u Bogu.

Mi razlikujemo dvije slobode: unutarnju slobodu od zla i slobodu moralnog izbora. Sloboda od zla vrijedna je sama po sebi. Sloboda pak izbora stječe vrijednost, a osoba dostojanstvo, kada se čovjek odlučuje za dobro. I obratno, sloboda izbora vodi samouništenju i nanosi štetu dostojanstvu čovjeka kada on bira zlo.

Ljudska se prava temelje na vrijednosti osobe i moraju biti usmjerena na realizaciju njezina dostojanstva. Upravo zato sadržaj ljudskih prava ne može biti nepovezan s moralom. Razdvajanje tih prava od čudorednosti znači njihovu profanaciju jer bez morala nema ni dostojanstva.

Mi smo za pravo na život i protiv »prava« na smrt, za pravo na izgradnju, a protiv »prava« na rušenje. Mi priznajemo prava i slobode čovjeka onoliko koliko one pomažu uzdizanju osobe k dobru, čuvaju je od unutarnjeg i vanjskog zla, dopuštaju joj pozitivnu realizaciju u društvu. U tome smislu poštujemo ne samo građanska, politička prava i slobode, nego također socijalna, ekonomska i kulturna prava.

Prava i slobode nerazdvojivo su povezani s dužnostima i odgovornošću čovjeka. Ostvarujući svoje interese osoba je pozvana korelirati ih s interesima blišnjega, obitelji, uže zajednice, naroda i cijeloga čovječanstva.

Postoje vrijednosti koje nisu niže od prava čovjeka, poput takvih vrijednosti kao što su vjera, moral, svetinje, domovina. Kada te vrijednosti i realizacija prava čovjeka dolaze u suprotnost, društvo, država i zakon dužni su poštovati i jedno i drugo. Ne smiju se dopustiti situacije u kojima bi ostvarivanje ljudskih prava sputavalo vjeru i moralnu tradiciju, dovodilo do vrijeđanja vjerskih i nacionalnih osjećaja, štovanih svetinja ili ugrožavalo opstojnost domovine.

Mi odbacujemo politiku dvostrukih standarda u području čovjekovih prava, kao i pokušaje iskorištavanja tih prava za promicanje političkih, ideoloških, vojnih i gospodarskih interesa radi nametanja određenog državnog i društvenog ustroja.

Mi smo spremni za suradnju s državom i sa svim dobronamjernim čimbenicima u pitanju osiguranja ljudskih prava. Posebna područja takve suradnje moraju postati očuvanje prava

nacija i etničkih skupina na njihovu religiju, jezik i kulturu, borba za slobodu vjeroispovijesti i prava vjernika na svoj način života, suprotstavljanje kršenjima prava od strane vlasti i poslodavaca, skrb o pravima vojnih službenika, očuvanje prava djeteta, briga o ljudima u zatvorima i socijalnim ustanovama, zaštita žrtava destruktivnih sekta, sprječavanje totalne kontrole nad čovjekovim privatnim životom i uvjerenjima, suprotstavljanje uvlačenju ljudi u kriminal, korupciju, trgovanje robovima, prostituciju, narkomaniju, »igromaniju«.²⁶

Mi težimo k dijalogu s ljudima raznih vjera i pogleda o pitanjima ljudskih prava i njihova mjesta u hijerarhiji vrijednosti. Danas takav dijalog, kao ništa drugo, može pomoći izbjegavanju sukoba civilizacija, omogućiti miran suživot različitih svjetonazora, kultura, pravnih i političkih sustava na planetu. O tome koliko će ljudi uspjeti riješiti ovaj zadatak ovisit će i njihova budućnost.

Summary

Bioethical teaching of the Russian Orthodox Church

This article briefly researches the teaching of the Russian Orthodox Church on a series of bioethical issues that are barely known in Croatia. This current topic is not only very significant by itself, but it also enables something else as well. By careful reading, a great similarity of results may be seen in the solutions of modern issues of Church morality to which theologians of the Catholic Church came, and on the other side, Russian Orthodox theologians, by their own way, their own tradition and their own method. These practically identical results in the shadow of certain obstacles existing in relations between Churches still introduce new moments and hope for dialogue and for rapprochement.

---

²⁶ Skovan je doslovno takav izraz! Dakle, ovisnost o kompjutorskim igrama i igrama na sreću.

Since bioethics has become a popular topic today on which a lot is being written about, finding an adequate bibliography is not a major problem. It is much harder to find in Croatia texts of Orthodox theology on this problem, although it is not an insurmountable one. It is much more important to find a document which expresses an official position of the Church and which represents guidelines for its future activities. This contribution is based on one such document issued by the Russian Orthodox Church.